
SLOVENŠČINA IN NJENO POUČEVANJE PRI SLOVENSKIH ZDOMCIH: RAZISKAVA MED UČENCI DOPOLNILNEGA POUKA SLOVENSKEGA JEZIKA IN KULTURE V BADEN-WÜRTTEMBERGU*

V uvodnih poglavjih članka so na kratko predstavljeni osnovni pojmi s področja jezikov v stiku, možnosti rabe slovenščine v Nemčiji in možnosti za učenje slovenščine v tej državi. Osrednji del prinaša podatke o dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture v tujini, njegovem zgodovinskem razvoju in zdajšnji organiziranosti, v empiričnem delu pa so opisani zasnovanost, potek in rezultati raziskave, izvedene spomladi leta 2004 v Baden-Württembergu. V njej je z izpolnjevanjem anketnih vprašalnikov sodelovalo 70 otrok, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v starosti od 6 do 18 let. Predstavljena sta znanje in raba nemščine oziroma slovenščine pri teh otrocih, njihova stališča do slovenščine, slovenstva in s tem povezanih dejavnikov ter njihov odnos do dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture.

1 Teoretska izhodišča¹

Skutnabb-Kangas (1981: 14–18) piše, da materni oziroma prvi jezik posameznika lahko določimo glede na različne kriterije, in sicer izvor (glede na ta kriterij je materni jezik tisti, v katerem je oseba vzpostavila prvo trajno komunikacijsko razmerje, oziroma jezik, ki se ga je oseba naučila najprej), sporazumevalno zmožnost, funkcijo, odnos in avtomatičnost (ta kriterij je značilen za laični pogled). Vsi kriteriji razen prvega dopuščajo možnost, da se materni jezik spremeni, lahko celo večkrat v življenju posameznika.

Dvojezičnost predstavlja tako individualni kot družbeni fenomen in tako lahko govorimo o dvojezičnosti na ravni družbe (družbena dvojezičnost) in na ravni posameznika (individualna dvojezičnost).² V realnih okoliščinah se oba nivoja

* Razprava je nastala na podlagi diplomskega dela z istim naslovom iste avtorice (z dekliškim priimkom Pavšič).

¹ Ker obširnejša razprava o teoretičnih pojmih presega okvir tega članka, so kot izhodišča podane le kratke opredelitve najbolj temeljnih pojmov s področja jezikov v stiku.

² Skutnabb-Kangas (1981: 75–79) ločuje štiri skupine dvojezičnih posameznikov: elitne dvojezične govorce, otroke jezikovnih večin, otroke iz dvojezičnih družin in otroke jezikovnih manjšin.

med sabo prepletata in dopolnjujeta, tako da bi težko proučevali dvojezičnost posameznika, ne da bi pri tem upoštevali jezikovne značilnosti okolja, ki ga obdaja. Če se otrok drugega jezika uči v zgodnji dobi, govorimo o dvojezičnosti ali bilingvizmu, v primerih, ko ne gre za nenehno izpostavljenost dvema jezikoma in se otrok nauči drugega jezika, ko prvega že obvlada, pa za t. i. sekvenčni bilingvizem (ang. *sequential bilingualism*) (Ferbežar 1999: 419).

Dejavnike, ki vplivajo na dvojezični razvoj otrok in njihovo rabo jezika/-ov, lahko razčlenimo v tri skupine, in sicer: sociokulturni dejavniki (odnos staršev do dvojezičnosti in do posameznih jezikov, status jezika in njegov ugled ipd.), družinski dejavniki (npr. mobilnost družine in potreba ter želja po komunikaciji in interakciji z razširjeno družino) ter jezikovne značilnosti okolja (obseg in kakovost izpostavljenosti posameznemu jeziku itd.) (Mezgec 2004 (po Yamamoto 2001): 93–98).

Pri usvajanju oziroma učenju jezika ter pri obnašanju osebe v povezavi s tem jezikom ima pomembno vlogo odnos (ang. *attitude*) do jezika. O odnosu pa moramo pri procesu učenja jezika razmišljati tudi kot o 'izstopni' spremenljivki.³

2 Možnosti rabe slovenščine v Nemčiji

Eden izmed odločilnih dejavnikov, s katerim se morajo soočiti Slovenci v Nemčiji⁴ pri organiziranju in povezovanju, je razseljenost. Le redki so primeri, da bi Slovenci živeli strnjeno. Poleg tega nekateri Slovenci nimajo posebne želje, da bi se povezovali z drugimi Slovenci: »Veliko naših ljudi enostavno ponikne v tem tujem svetu, niti ne želijo izkoristiti tistih malih možnosti, ki jih imamo, da bi se združevali.« (Mira Turk v Pirš 1993: 12.) Tudi Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu ugotavlja,

da živi v Nemčiji veliko Slovencev, ki se ne udeležujejo nobenih aktivnosti katerekoli organizacije rojakov, marsikdo kljub dolgoletnemu bivanju v tujini ni iskal stikov z rojaki, pogosto niti stika z veleposlaništvom, nekateri pa tudi kontaktov s svojci in domovino nimajo po več let. (Podatke o Slovencih v ZRN 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek.)

Čeprav res obstajajo primeri, ki so na svoje slovenstvo pozabili, pa je verjetno več takih, ki jim to predstavlja vrednoto in ki si prizadevajo za povezovanje z drugimi Slovenci v okolišju ter za čim bolj aktivne stike z domovino. Tako lahko rečemo,

³ Otrok, ki ima do slovenščine pozitiven odnos, se bo (hitreje, lažje) odločil za obiskovanje pouka slovenščine. Rezultat obiskovanja tega pouka pa ne bo le večja sporazumevalna zmožnost v tem jeziku, temveč (lahko) tudi spremenjen (zaželeno seveda, da bolj pozitiven) odnos do jezika.

⁴ Po podatkih Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu (6. 9. 2005 posredoval uslužbenec Boris Jelovšek) je bilo leta 2005 v Nemčiji okoli 40.000 Slovencev. Po uradnih statistikah, ki še nimajo aktualiziranih podatkov o državljanstvu državljanov novo nastalih držav (podatek vpisujejo ob prvi prijavi osebe v ZRN, vnos morebitnih poznejših sprememb pa mora zahtevati vsak posameznik), je številka precej nižja – okoli 20.000. Sicer pa je vseh rojakov slovenskega rodu po oceni približno 50.–70.000 (vključno s tistimi, ki posedujejo več državljanstev, pa še par deset tisoč več).

da je versko, kulturno in družabno življenje med Slovenci v Nemčiji pestro in da je povezovanje v različnih oblikah temeljnega pomena za ohranjanje slovenske zavesti, kulture in slovenskega jezika.

Priložnosti za rabo⁵ slovenščine imajo Slovenci v Nemčiji najprej v zasebni sferi, v družini, med prijatelji in znanci. V javni sferi se možnosti kažejo v okviru slovenskih društev, slovenskih župnij,⁶ dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture ter poučevanja slovenščine na univerzah (po Krevs 1992/93: 211 in Štumberger 2005: 49). Slovenci v Nemčiji (lahko) s slovenščino prihajajo v stik tudi z branjem slovenskih časopisov, poslušanjem radijskega programa, uporabo medmrežja in z obiski v Sloveniji. V posameznih krajih v Nemčiji na lokalnih RTV postajah pripravljajo nekaj rednih slovenskih oddaj (Radio SFB Berlin – Multikulti, OKB TV Berlin, Slovenska Panorama WDR) (podatki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu).

3 Možnosti za učenje slovenščine v Nemčiji

3.1 Sobotna šola in tečaji slovenščine v okviru Cerkve

O prvi slovenski šoli v Nemčiji sploh poroča nemški duhovnik Božidar Tensundern, ki je leta 1926 kot kaplan za Slovence v Gladbecku slovenske otroke začel dvakrat tedensko učiti slovenščino (Tensundern 1973: 38). Pri pouku so se učili slovenščino in slovenske pesmi ter pripravljali nastope za razne prireditve.

V okviru slovenske župnije v Stuttgartu se je pouk začel jeseni leta 1970 (Šket in Turk 2000: 41). Število otrok je bilo najvišje v 70. in 80. letih. V sobotni slovenski šoli je bilo v šolskem letu 1977/78 podeljenih 84 spričeval, v šolskem letu 1980/81 so bili vpisani 104 učenci, leta 1984/85 98 in 1994/95 48 učencev, v letih pred letom 2000 pa so delovale še tri manjše skupine učencev, dve v Stuttgartu in ena v Böblingenu (Šket in Turk 2000: 41–46).

V slovenski šoli se otroci učijo slovenščine s poudarkom na branju in pisanju, petja slovenskih verskih in narodnih pesmi, molitev in verskih resnic, pripravijo pa tudi krajše programe za miklavževanje in za materinski dan.

Za Slovence, ki so prihajali v Nemčijo, so leta 1977/78 prvič pripravili tečaj nemškega jezika. V letu 1994/95 je prvič potekal organizirani tečaj slovenščine za mlade in odrasle, ki imajo slovenske prijatelje, zaročence in zakonce. Udeležilo se ga je okoli deset udeležencev. Leto zatem je bil poleg začetnega organiziran še nadaljevalni tečaj (Štumberger 2005: 55).

⁵ Priložnost za rabo Kaučič Baša (1998: 48) opredeli kot »govorno situacijo, s katero je kongruentna raba tega jezika; v taki govorni situaciji doživlja govorec danega jezika rabo tega jezika kot samoumevno ali vsaj primerno«.

⁶ Za poglobljeno obravnavo zgodovine in sedanjega obsega delovanja slovenskih društev in slovenske Cerkve v Nemčiji glej Štumberger (2005: 49–52, 54–55) oziroma Pavšič (2005: 44–52).

3.2 Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture

Področje vzgoje in izobraževanja v specifičnih jezikovnih situacijah, na primer v večnarodnostnih oziroma večkulturnih družbah, še posebej pomembno vpliva na oblikovanje identitete posameznika in širše družbe. V izobraževanju potomcev slovenskih zdomcev (v Nemčiji in drugih evropskih državah) pri učenju slovenščine in spoznavanju slovenske kulture, zgodovine in zemljepisa ključno vlogo igra dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture. Gre za enega temeljnih dejavnikov (poleg družinskega okolja, slovenskih društev in Cerkve s sobotno šolo ter obiskov v Sloveniji), ki ob siceršnji vključenosti v nemško okolje in ob rednem (enojezičnem) šolanju v nemščini bistveno vplivajo na oblikovanje in ohranjanje slovenske narodnostne identitete pri teh otrocih. Ker pouk poteka večinoma v prostorih nemških šol in ker se podatek o obiskovanju le-tega vpisuje tudi v nemška šolska spričevala, ima ta pouk tudi širšo družbeno razsežnost.

3.2.1 Zgodovina pouka slovenščine

Zgodovina pouka slovenščine v Nemčiji, iz katerega je izšel današnji dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, se začne leta 1970, ko so začele delovati »prve 'jugoslovanske šole' ali, bolje rečeno, posebni razredi, dopolnilni pouk za otroke jugoslovanskih delavcev« ([Anonimno] 1971: 22).

Pouk je bil organiziran na dva različna načina, in sicer: kjer je bilo otrok več, so osnovali **prehodne razrede**, ki so bili namenjeni predvsem jugoslovanskim otrokom, ki niso znali dovolj nemščine, da bi se lahko vključili v nemški pouk. V teh razredih so 20 ur tedensko poučevali jugoslovanski učitelji (v materinščini) in 10 ur tedensko nemški učitelji (v nemščini). Po enem letu naj bi se ti otroci naučili dovolj nemščine, da bi v naslednjem šolskem letu lahko sledili nemškemu pouku. Kjer pa je bilo otrok manj, se je organiziral tako imenovani **dopolnilni pouk** materinščine, zgodovine in zemljepisa ([Anonimno] 1971: 22).

Število otrok pri slovenskem dopolnilnem pouku je bilo posebej visoko v 70. in 80. letih, potem pa je začelo upadati. Izpostaviti je potrebno, da nad programom slovenskega pouka niso bili navdušeni vsi starši, saj je bilo pri pouku slovenstvo predstavljeno »s pozicij [v Jugoslaviji] vladajoče ideologije in z njenim besednim zakladom« (Pucelj 1989: 231).

Kar se tiče pouka samega v času po osamosvojitvi, moremo trditi, da se je ta osvobodil vplivov (prej) vladajoče ideologije, učitelji pa so se po besedah Vinka Kralja, vodje učiteljev slovenščine v Baden-Württembergu, še posebej trudili glede premagovanja nezaupanja staršev, ki stari oblasti niso bili naklonjeni, ter pri povezovanju ljudi z obeh polov. Na podlagi pogovorov z različnimi ljudmi in opazovanja dopolnilnega pouka v času svoje študijske izmenjave in opravljanja raziskave v Baden-Württembergu (več o tem v poglavju 4.1) lahko rečem, da ta pouk danes nima več nikakršnega političnega ali ideološkega prizvoka in da učitelji delujejo zelo profesionalno.

3.2.2 Organizacija in financiranje⁷

Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture organizira Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, ki je pristojno za dogovarjanje s šolskimi oblastmi v tujini ter za izbor in razporeditev učiteljev. Za učni načrt, program, učbenike in podobno (torej vsebinski del) skrbi Zavod RS za šolstvo v sodelovanju s Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Ministrstvo za šolstvo in šport v sodelovanju s tujimi šolskimi oblastmi organizira tovrstni pouk za več kot 1300 učencev v 15 evropskih državah. Pouk, ki se ga udeležujejo otroci v predšolskem obdobju, osnovnošolci in srednješolci, vodi 42 učiteljev, ki jih izbira Komisija za učitelje slovenščine za delo v tujini pri Ministrstvu za šolstvo in šport.

Organiziranost je različna v posameznih državah oziroma deželah Zvezne republike Nemčije, ločimo pa dve vrsti dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture:

Pouk je v **pristojnosti šolskih oblasti v tujini** (v Avstriji, v Nemčiji v deželah Severno Porenje-Vestfalija, Hessen, Bavarska), kar pomeni, da so slovenski učitelji zaposleni pri tamkajšnjih šolskih oblasteh in da te prispevajo finančna sredstva za njihovo delo. Učitelji so sicer izbrani v Sloveniji, vendar pa so tuje šolske oblasti tiste, ki izvajajo pedagoški nadzor, potrjujejo učbenike za pouk, določajo obseg pouka in pogoje za ustanovitev novih oddelkov. Večji je finančni delež države oziroma dežele gostiteljice, večji je tudi vpliv tujih šolskih oblasti na to dejavnost.

Pouk je v **pristojnost države porekla** (primer Švice ter nemških dežel Baden-Württemberg in Berlin). V tem primeru so učitelji dopolnilnega pouka uradno oziroma administrativno v delovnem razmerju na eni izmed osnovnih oziroma srednjih šol v Sloveniji, njihovo delo pa financira Ministrstvo za šolstvo in šport. Slovenska stran tudi določa število ur pouka, število učencev v oddelku, učitelji se držijo slovenskega učnega načrta in uporabljajo učbenike, ki jih predlagajo strokovnjaki v Sloveniji.

3.2.3 Število otrok

Število otrok pri pouku slovenskega jezika in kulture v Nemčiji se zmanjšuje: v šolskem letu 1992/1993 je pouk obiskovalo 840 otrok (Škoberne 1993: 37), v 1999/2000 439 otrok (Motik idr. 2001: 37), v 2004/2005 pa 332⁸ otrok (podatek posredovala Melita Steiner z Ministrstva za šolstvo in šport). Zmanjševanje števila otrok je nekako pričakovano, saj priseljevanja v Nemčijo v večjem obsegu ni več, potomci slovenskih priseljencev pa so v določeni meri asimilirali v nemško družbo. Zanimiv je podatek, da je (po besedah Melite Steiner) v Švici proces obraten, da je namreč otrok pri pouku vedno več.

⁷ Podatki so povzeti po Motik idr. 2001: 33–35.

⁸ Od tega v zvezni državi Baden-Württemberg 139.

3.2.4 Cilji in način dela

Osnovni cilj pouka maternega jezika in kulture s slovenskimi otroki v tujini je spodbujanje, razvijanje in ohranjanje tistih možnosti, ki otroku omogočajo ustno in pisno sporazumevanje v maternem jeziku, kakor tudi ohranjanje in razvijanje tistih znanj in pogledov, ki so potrebna za razumevanje družbe in kulture države, iz katere so prišli njihovi starši v primerjavi z državo, v kateri živijo. (Motik in Žužej 1992: 11–14.)⁹

Pouk poteka praviloma enkrat tedensko v popoldanskem času ali izjemoma ob sobotah, in sicer od treh do petih ur tedensko (po določitih tujih šolskih oblasti) oziroma štiri ure na teden (po slovenskih ministrskih določitih). Dopolnilni pouk lahko učenci obiskujejo deset let. Za obiskovanje pouka se otroci oziroma njihovi starši odločajo prostovoljno. Vsebinski poudarki so na slovenskem jeziku, kulturi, zgodovini in zemljepisu. Učitelj poučuje vsak dan v drugem oddelku, šoli in velikokrat vsak dan v drugem mestu. Oddelki so zelo raznoliki; otroci se razlikujejo tako po starosti kot po znanju slovenskega jezika, kar postavlja pred učitelja zahtevne naloge. V nekaterih zveznih deželah oziroma v posameznih krajih v ZRN (Hessen, Berlin, Porenje) učitelji pripravljajo tudi seznanjanje s slovenskim jezikom za predšolske otroke in poglobljanje znanja za srednješolce in študente (Berlin).¹⁰

Skupaj z Zavodom RS za šolstvo in Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik Ministrstvo za šolstvo in šport pripravlja vsakoletno strokovno izpopolnjevanje učiteljev, ki poučujejo v tujini, priskrbi jim potrebne učbenike in druga učna sredstva.

3.2.5 Učni načrt

V veljavi je Učni načrt za pouk slovenskega jezika in kulture s slovenskimi otroki v tujini, ki ga je leta 1998 izdal Zavod Republike Slovenije za šolstvo.¹¹ Gre za prenovljen Učni načrt maternega jezika in kulture v tujini iz leta 1992. V njem je posebej poudarjeno, da učni načrt določa cilje in vsebine ter temeljne metodične pristope, da pa je izbira dejavnosti za doseg ciljev in določitev operativnih ciljev stvar posameznega učitelja in dogovora z učenci. Za prevladujoči didaktični način dela učni načrt predlaga projektno učno delo.

3.3 Univerza

V Nemčiji je slovenščina na univerzah del študija slovanskih jezikov in književnosti. »Slavistike so zaradi manjšega števila študentov in varčevalnih ukrepov v krizi, ki se

⁹ Zaželeno bi bila poglobljena razprava o ustreznosti in zadostnosti takih ciljev (ki so nekoliko natančneje opredeljeni v Motik idr. 2001: 45–49), kar pa presega okvire te razprave.

¹⁰ V Berlinu je predšolski oddelk v šolskem letu 2003/2004 obiskovalo 14, srednješolskega pa 6 udeležencev (po podatkih Vladimirja Donaja, učitelja dopolnilnega pouka v Berlinu).

¹¹ V celoti je objavljen v Motik idr. 2001: 138–183.

kaže v krčenju in ukinjanju oddelkov. Ukrepi so prizadeli tudi slovenščino, ki so jo na nekaterih univerzah ukinili (Heidelberg, Mannheim) ali pa so zanjo zmanjšali število ur (Tübingen). Po zadnjih spremembah je tako slovenščina zastopana v Berlinu, Hamburgu, Kölnu, Münchnu, Regensburgu, Tübingenu in Würzburgu.« (Štumberger 2005: 55). Poleg povezovanja z društvi lektorji slovenščine na univerzah prirejajo tudi slovenske literarne in filmske večere, praznovanja ob raznih priložnostih ter različne ekskurzije.

Slovenščine se odrasli v Baden-Württembergu lahko učijo tudi na ljudski univerzi (VHS) v Stuttgartu. 24-urni tečajji slovenščine (od začetnih do izpopolnjevalnih stopenj) spadajo v okvir 'Redko poučevanih jezikov'. Udeleženci tečajev so predvsem nemški partnerji tamkajšnjih Slovenk in Slovencev, tam živeči Slovenci in Nemci, ki jih slovenščina preprosto zanima.

4 Raziskava o rabi slovenščine in odnosu do nje ter odnosu do dopolnilnega pouka¹²

4.1 Metoda zbiranja gradiva

Raziskavo, s katero sem želela predstaviti predvsem rabo slovenščine pri otrocih, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, splošno (samo)oceno znanja slovenščine in nemščine, njihov odnos do slovenščine, slovenstva in dopolnilnega pouka, sem izvedla v času svoje štirimesečne študijske izmenjave v zvezni deželi Baden-Württemberg v Nemčiji v času od marca do julija 2004.¹³ Anketne vprašalnike za otroke sem oblikovala na podlagi študija sorodnih raziskav.¹⁴ Vprašalnike sem razdelila učiteljem,¹⁵ ti pa so jih nato posredovali učencem, ki so jih izpolnili v času dopolnilnega pouka v prisotnosti učiteljev. Vprašalniki so bili anonimni, vsi informanti pa so bili seznanjeni z namenom izpolnjevanja.

Vprašalnike je izpolnilo 70 učencev, ki so v šolskem letu 2003/2004 obiskovali dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu.

¹² S slovenščino v stiku z nemščino pri dvojezičnih govornikih slovenskega rodu v Nemčiji so se že ukvarjale Ingrid Slavec (*Slovinci v Mannheimu*, 1982), Urška Krevs (*Govorno vedenje pri Slovincih v Nemčiji*, 1993) in Saška Štumberger (*Slovenščina pri dvojezičnih Slovincih v Nemčiji*, 2005).

¹³ V sklopu raziskave sem z anketnimi vprašalniki ugotavljala tudi odnos staršev teh otrok do dopolnilnega pouka in mnenje učiteljev glede le-tega, vendar zaradi omejenosti s prostorom ugotovitev v zvezi s tem v članku ne navajam.

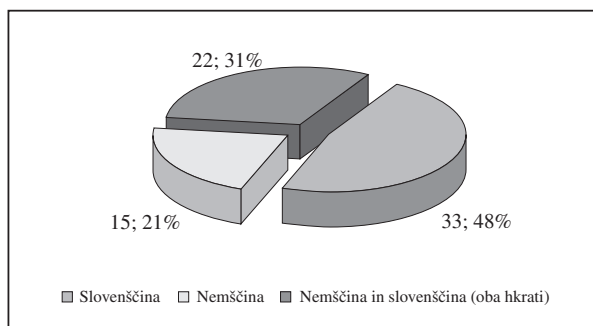
¹⁴ Pri tem sem upoštevala vprašalnik, s katerim je Colin Baker raziskoval odnos do valižanščine in angleščine v Walesu (Baker 1992: 138–151), vprašalnik, namenjen raziskavi odnosov do jezikov v podsaharski Afriki (Adegbija 1994: 119–121), vprašalnik Nade Šabec (Šabec 1995: 265–272) za raziskavo o ameriških Slovincih, v pomoč pa mi je bila tudi raziskava Nataše Komac o širjenju slovenščine v Kanalski dolini (Komac 2002: 41–138).

¹⁵ Pri raziskavi so sodelovali vsi trije učitelji, ki so v šolskem letu 2003/2004 poučevali na območju Baden-Württemberga, in sicer Dragica Ahej (62 učencev v 5 oddelkih), Jerneja Jezernik (40 učencev v 6 oddelkih) in Vinko Kralj (poučeval v 5 oddelkih in opravljal delo vodje skupnosti učiteljev).

4.2 Analiza podatkov in diskusija

4.2.1 Osnovni podatki

Od 70 otrok, ki so izpolnili anketni vprašalnik, jih je bilo 43 (61 %) ženskega in 27 (39 %) moškega spola. 27 oz. 39 % otrok je bilo starih od 6 do 10 let, 28 oz. 40 % od 11 do 14 let, 15 oz. 21 % pa nad 15 let. Velika večina anketiranih otrok (63 oz. 90 %) se je rodila v Nemčiji. Največ (33 oz. 48 %) se jih je kot svoj prvi jezik naučilo slovenščino, 22 (31 %) slovenščino in nemščino hkrati, za 15 otrok (21 %) pa je bil prvi jezik, ki so se ga naučili, nemščina.

Slika 1: Jezik, ki so se ga naučili najprej.

4.2.2 Sporazumevalna zmožnost¹⁶

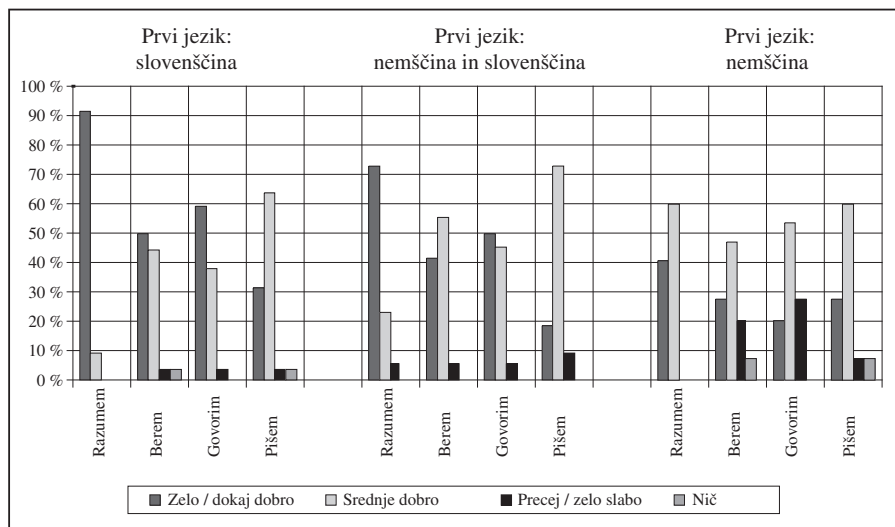
Kar se tiče samoocene znanja slovenskega jezika, otroci bolje ocenjujejo svoje obvladanje razumevanja in govorjenja, ki sta vezana na govorno komunikacijo, kot branja in pisanja, pri katerih gre za pisni prenosnik. Razlog za to vidim v tem, da otroci slovenščino v večini uporabljajo predvsem za govorno sporazumevanje v neformalnih položajih.

Samoocena obvladanja nemščine je precej višja od samoocene obvladanja slovenščine, kar je po eni strani zanimivo, če pomislimo, da je med otroki 33 takih, ki so se v svojem življenju najprej naučili slovenščino, po drugi strani pa razumljivo, saj je nemščina jezik, v katerem se izobražujejo in s katerim stopajo v stik z večino ljudi v svojem življenju. Znano je namreč dejstvo, da sta šolanje in okolje za občutek obvladovanja jezika zelo pomembna.

Hipoteza, da slovenščino najbolje obvladajo tisti otroci, ki jim je prvi jezik, se je z rezultati ankete potrdila. 91 % teh meni, da slovenščino razumejo zelo/dokaj dobro, medtem ko ta odstotek pri otrocih, ki so se v otroštvu naučili nemščino in slovenščino hkrati, pade na 73, pri tistih, ki so se najprej naučili nemščino, pa na 40 %.

¹⁶ Čeprav gre pri samooceni za zelo subjektivni kriterij, ta vendarle daje okvirno predstavlo o obvladanju obeh jezikov. Za pridobivanje bolj verodostojne podobe produktivnih in receptivnih zmožnosti otrok se nisem odločila, ker to ni bil (glavni) namen pričujočega dela.

Podobna padanja so opazna pri samooceni branja, govorjenja in pisanja. Tudi na sliki 2 se potrjuje, da otroci ne glede na prvi jezik veliko bolj ocenjujejo svoje razumevanje in govorjenje kot branje in pisanje slovenščine.

Slika 2: Samoocena obvladanja slovenskega jezika glede na prvi jezik.

4.2.3 Raba slovenščine oziroma nemščine

Pri vprašanih glede rabe slovenščine oziroma nemščine v komunikaciji otrok s starši se je izkazalo, da starši res v več primerih vedno govorijo v slovenščini kot otroci. 32 (46%) je recimo mater, ki v pogovoru z otroki vedno uporabljajo slovenščino, medtem ko je le 21 otrok (30%), ki v pogovoru z materjo vedno uporabljajo slovenščino. Temu podobna je situacija pri očetih. V praksi to izgleda tako, da mati oziroma oče govori v slovenščini, otrok pa bolj ali manj pogosto odgovarja v nemščini.

Iz rezultatov je tudi razvidno, da samo v slovenščini otroci daleč največ komunicirajo s slovenskimi sorodniki ali znanci, v komunikaciji z brati in sestrami pa se največji delež otrok pogovarja vedno v nemščini ali bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini. Tudi komunikacija med prijatelji iz slovenske šole in slovenskega verouka poteka bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini.

Po pričakovanjih je slovenščina veliko bolj prisotna v družinah otrok, pri katerih je materni jezik tako matere kot očeta slovenščina, kot pri ostalih otrocih. 19 od 42 otrok prve skupine (45%) govori s svojo materjo in očetom vedno v slovenščini, 8 (19%) pa bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini. Pri drugi skupini je situacija drugačna in je največje število tistih, ki s svojo materjo in očetom govorijo vedno v nemščini.

Od skupno devetih otrok iz mešanih zakonov jih je pet odraščalo dvojezično, kar pomeni, da so hkrati usvajali nemščino in slovenščino, vendar pa se tudi trije izmed

ostalih štirih otrok iz mešanih zakonov vsaj včasih s slovensko govorečim staršem pogovarjajo slovensko.

4.2.4 Stiki s Slovenijo

Iz odgovorov glede stikov s Slovenijo vidimo, da velik del otrok (61 oz. 87 %) v Slovenijo prihaja večkrat letno. Hipoteze, da pogostost obiskov v Sloveniji pozitivno vpliva na željo in namero otrok glede kasnejšega študija, dela in življenja v Sloveniji, zaradi majhnega deleža tistih, ki Slovenije ne obiskujejo vsaj enkrat letno (7 oz. 7 %), ni bilo mogoče utemeljeno potrditi oziroma zavreči. Velik del anketiranih otrok ima v Sloveniji sorodnike, stare starše, prijatelje in znance, družine otrok pa imajo pogosto tudi hišo ali vikend. Večina otrok se z ljudmi v Sloveniji vedno sporazumeva v slovenščini.

4.2.5 Udeleževanje v Nemčiji

Ker menim, da je sodelovanje pri dejavnostih in udeleževanje prireditve, ki potekajo v slovenskem jeziku, pomemben dejavnik, ki vpliva na otrokove predstave o Sloveniji in slovenski kulturi ter na njegov odnos do slovenščine in slovenstva, obenem pa to predstavlja priložnost za rabo slovenščine, sem otroke vprašala, katere dejavnosti in prireditve obiskujejo. Največ (55 oz. 79 %) je otrok, ki se udeležujejo prireditve slovenskih društev, približno polovica (36 oz. 51 %) jih obiskuje slovenske maše, 18 (26 %) anketiranih otrok pa hodi k slovenskemu verouku.¹⁷

4.2.6 Uporaba interneta in obiskovanje spletnih strani v slovenščini¹⁸

Od 54 otrok, ki uporabljajo internet, jih je 31 (57 %) že obiskalo spletne strani v slovenščini, pri čemer opazimo, da je med otroki, ki jim je slovenščina prvi jezik in uporabljajo internet, večji odstotek tistih, ki poznajo določene spletne strani v slovenščini, kot pri otrocih, ki jim je prvi jezik nemščina. Najpogosteje otroci navajajo spletne strani s turističnimi informacijami o slovenskih krajih, strani o slovenski glasbi in športu, spletne strani slovenskih medijev in slovenskih brskalnikov.

4.2.7 Razlogi za obiskovanje pouka slovenščine in motiviranost za učenje slovenščine

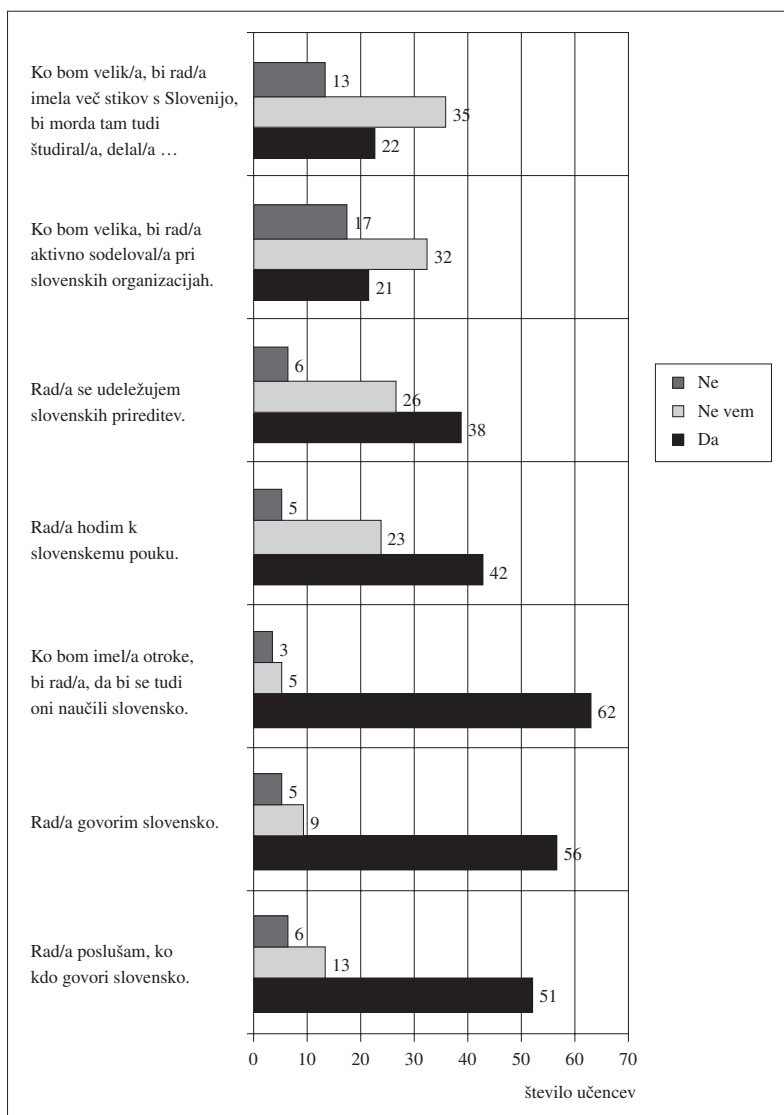
Kot najpomembnejši razlog za obiskovanje pouka slovenščine je največ otrok navedlo željo, da se dobro naučijo slovensko (30 otrok oz. 43 %), 25 (36 %) pa

¹⁷ Udeleževanje oziroma neudeleževanje posameznih dejavnosti ali prireditve pri otrocih je verjetno bolj odraz želje in interesa staršev kot otrok samih.

¹⁸ Za vprašanje o uporabi interneta in obiskovanju spletnih strani v slovenščini sem se odločila, ker je internet medij, ki je mladim še posebej blizu in je na razpolago vsem, če le imajo doma računalnik in internetno povezavo, za kar sem predvidevala, da v veliki večini drži. Otroci imajo tako možnost priti v stik s slovenščino, ne da bi bili odvisni od ostalih dejavnikov (interes staršev, bližina oziroma oddaljenost kraja drugih dejavnosti ali prireditve) in morajo za to predvsem imeti željo.

jih k pouku slovenščine hodi predvsem zato, ker to želijo njihovi starši. Kot najpomembnejši razlog obiskovanja pouka 10 otrok (14 %) navaja prijatelje, ki jih imajo v razredu, 5 (7 %) pa dobro počutje.

Največ anketiranim otrokom (42 oz. 60 %) se zdi najbolj pomemben razlog za učenje slovenščine to, da se bodo lahko lažje pogovarjali s svojimi starši, sorodniki in znanci, 17 (24 %) pa glavni motiv za učenje predstavlja možnost, da bodo nekoč v Sloveniji delali ali živeli. 7 (10 %) jih meni, da je pri učenju slovenščine najbolj pomembno to, da preko jezika bolje spoznavajo slovensko kulturo.

Slika 3: Odnos otrok do slovenščine in drugih dejavnikov, povezanih s slovenstvom.

4.2.8 Odnos otrok do slovenščine in drugih dejavnikov, povezanih s slovenstvom

Otroci večinoma radi poslušajo, ko kdo govori slovensko (50 otrok oz. 71 %), še nekoliko višji pa je delež tistih, ki radi govorijo slovensko (56 oz. 80 % otrok). Tudi k slovenskemu pouku in na slovenske prireditve večina otrok rada hodi (42 oz. 60 % in 38 oz. 54 %), ostali včasih radi, včasih neradi, nekaj posameznikov pa obiskovanja pouka in prireditev ne mara. Zelo visok (89 %) je delež tistih, ki bi radi, da bi se tudi njihovi otroci (ko/če jih bodo imeli) naučili slovenščino. Posebej izstopa tu skupina otrok, katerih prvi jezik je slovenščina, saj si od teh prav vsi želijo, da bi se tudi njihovi otroci naučili slovenščino. Pri opredelitvah otrok glede trditve, ki se nanašata na njihove načrte glede sodelovanja pri slovenskih organizacijah in študija, dela ali življenja v Sloveniji v prihodnosti, opazimo precej manjše navdušenje. Visok je delež tistih, ki še ne vedo, če si želijo aktivno sodelovati pri slovenskih organizacijah oziroma živeti, študirati ali delati v Sloveniji (35 otrok oz. 50 %).

Rezultati ankete (glej sliko 3 na prejšnji strani) kažejo, da imajo otroci zelo pozitiven odnos do slovenščine (poslušanja in govorjenja slovenskega jezika), več pa je neodločenih ali negativnih odgovorov pri trditvah, ki se nanašajo na njihovo aktivno udejstvovanje v prihodnosti (sodelovanje pri slovenskih organizacijah, študij ali delo v Sloveniji). Pri trditvah o dejavnostih, ki se jih otroci že udeležujejo (pouk slovenščine, slovenske prireditve), so rezultati nekje med omenjenima poloma.

4.2.9 Komentarji otrok

Otroci so na koncu imeli možnost, da v zvezi s slovenščino, svojimi občutki glede slovenščine ali pouka slovenščine napišejo še kak komentar. Svoje mnenje so ubesedili predvsem učenci, ki slovenščino dobro obvladajo. V svojih komentarjih so izrazili svoje (vedno pozitivno) mnenje glede slovenščine,¹⁹ slovenstva²⁰ in pouka slovenščine,²¹ utemeljili, zakaj se jim zdi pomembno, da se dobro naučijo slovenščino,²² dve dekleti pa sta izrazili nejevoljo glede dejstva, da nekateri posamezniki slovenskega rodu, živeči v Nemčiji, ne govorijo slovensko in niso dejavni v slovenski skupnosti.²³

¹⁹ 15-letno dekle: »Meni se tudi dobro zdi, da ne zastopijo drugi ljudje, kaj se jaz s sestro ali mamico v vlaku menima. Razen tega je slovenščina lep jezik in zelo rada govorim ta jezik. In jaz sem ponosna, da ne znam samo nemščino, ampak tudi slovenščino.«

²⁰ 16-letno dekle: »Zelo rada se učim slovenščino, ker imam občutek, da je Slovenija moja domovina, kjer se počutim zelo dobro.«

²¹ 14-letno dekle: »Občutek imam, da od tega, ko sem v slovenski šoli, boljše znam brat in sem tudi veliko slovenskih prijateljev spoznala, zato pa tudi grem rada v slovensko šolo.«

²² 16-letno dekle: »Slovenščina mi pomeni zelo veliko, saj jo tudi vsak dan uporabljam. Ne samo s starši, ampak tudi s prijatelji iz Slovenije, s katerimi imam vsak dan stik. Za mojo bodočnost je tudi zelo pomembna, ker si želim delati oziroma študirati v Sloveniji in nekega dne tam živeti.«

²³ 18-letno dekle: »Zdi se mi nekako žalostno, da tukaj v Nemčiji živi veliko otrok, ki imajo slovenske starše in sorodnike, ampak sami ne vedo niti ene slovenske besede.«

5 Sklepna misel

Rezultati raziskave kažejo, da imajo otroci, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu, zelo pozitiven odnos do slovenščine in slovenstva, da želijo slovenski jezik prenašati tudi na naslednje generacije in da Slovenijo večinoma obiskujejo večkrat letno. Nekoliko bolj negotovi so učenci glede bodočega udejstvovanja pri slovenskih organizacijah v Nemčiji in želja za študij ali delo v Sloveniji. Pri odločanju otrok oziroma mladih glede teh dejavnikov in njihovega odnosa do vsega, kar je povezanega s slovenstvom, bodo gotovo imele velik vpliv izkušnje, ki jih bodo še pridobili v okviru pouka slovenščine, slovenskih društev in Cerkve, glede jezika pa seveda tudi uveljavljanje statusa slovenščine kot enega izmed jezikov Evropske unije v nemškem šolskem sistemu. Upoštevanje slovenščine kot enega izmed šolskih predmetov oziroma kot tujega jezika in možnost opravljanje mature iz slovenščine sta dve stvari, ki bi slovenščini prinesli večji ugled, prepoznavnost, uporabno vrednost, otrokom pa tako še večjo motiviranost za učenje slovenskega jezika.

Velikega pomena je, da slovenske zdomske skupnosti (p)ostajajo žive tvorbe, ki sledijo realnosti današnjega sveta tako v državi, kjer živijo, kot v Sloveniji. Pri tem je potrebno ponovno izpostaviti pomen raziskovalne dejavnosti na področju zdomske oziroma izseljenske problematike, saj je le na podlagi temeljitih opazanj in preverjenih dejstev mogoče kvalitetno načrtovati in usmerjati nadaljnje korake na posameznih področjih. Za načrtovanje dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v prihodnje bi bila recimo dobrodošla raziskava o znanju slovenščine, ki bi se jo upoštevalo pri oblikovanju učnega načrta, sicer pa se za uspeh tovrstnega izobraževanja zdi še posebej pomembno strokovno usposabljanje učiteljev (predvsem z vidika sodobnih spoznanj o poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika ter vsebinskih poudarkov in didaktično-metodoloških načel poučevanja slovenščine v slovenskih osnovnih in srednjih šolah), izmenjava izkušenj med njimi in priprava gradiv, ki bi temeljila na skupinskem delu usposobljenih strokovnjakov in učiteljev z izkušnjami pri tem pouku.

K bolj celostni podobi slovenske zdomske skupnosti v Nemčiji danes bi prispevali tudi podatki o znanju in rabi slovenščine ter odnosu do slovenščine in slovenstva v družinah s slovenskim poreklom, ki niso integrirane v društva oziroma Cerkveno skupnost in katerih otroci ne obiskujejo dopolnilnega pouka slovenskega jezika. Zanimivo bi bilo tudi čez nekaj deset let izvesti raziskavo med otroci (takrat že odraslimi), ki so sodelovali v raziskavi za pričujočo diplomsko nalogo, in preučiti, kakšno vlogo igra slovenščina in slovenstvo v njihovih življenjih, kateri jezik je jezik komunikacije v njihovih družinah, ali se s svojimi otroki pogovarjajo slovensko, koliko so aktivni v slovenski skupnosti v Nemčiji in v kolikšni meri so povezani s Slovenijo.

Globalizacija, odpiranje meja znotraj Evropske unije, predvsem glede študija in dela, večja mobilnost in komunikacijske možnosti tudi za slovenske zdomce

odpirajo nove perspektive. Obstajajo že primeri, predvidevamo pa lahko, da jih bo v prihodnosti zaradi naštetega vedno več, da so posamezniki oziroma družine doma tako v Sloveniji kot v Nemčiji – da imajo recimo podjetje v Sloveniji, ki sodeluje s podjetji v Nemčiji, družina stalno živi v Nemčiji, razne podaljšane vikende, praznike in počitnice pa v veliki meri preživljajo v Sloveniji. Lahko bi rekli, da gre za neke vrste nove identitete, ko so ljudje aktivni in ustvarjalni v dveh okoljih, v dveh državah in se v določeni meri tudi čutijo del obeh. Lahko se primarno deklarirajo za Slovence, so pa integrirani tudi v nemški družbi. Tako lahko tudi na odgovore učencev glede motiviranosti za učenje slovenščine gledamo z vidika, da gre pri želji, da bi se lažje pogovarjali s svojimi starši, sorodniki in znanci, in pri motivu, da bodo nekoč v Sloveniji delali ali živeli, pravzaprav za dve plati iste stvari – otroci in mladi se čutijo povezane z ljudmi v Sloveniji, so naklonjeni slovenstvu in Sloveniji – in to jih opredeljuje. Želijo živeti svoje slovenstvo, vendar ne z vračanjem v idilo preteklosti, temveč preko stikov s sodobnim življenjem v Sloveniji. Menim, da je zelo verjetno, da bodo ti otroci (tudi) kot odrasli del tako nemškega kot slovenskega okolja (seveda v različnih merah in na različne načine), da pri njihovem lastnem opredeljevanju identitete integriranost v nemškem okolju ne bo izključevala občutka pripadnosti slovenstvu in da bodo kot taki pomembni ambasadorji Slovenije na tujem in dragocen most med Nemčijo (oziroma drugo (evropsko) državo v primerljivih zdolskih situacijah) in Slovenijo.

6 Literatura

[Anonimno], 1971: Prve jugoslovanske šole v Nemčiji. *Rodna gruda* 18/1. 22.

Adegbija, Efurosibina, 1994: *Language attitudes in sub-Saharan Africa: a sociolinguistic overview*. Clevedon: Multilingual Matters.

Baker, Colin, 1992: *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.

Ferbežar, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov. *Slavistična revija* 47/4 (oktober–december 1999). 417–436.

Kaučič Baša, Majda, 1998: *Javna raba slovenščine kot manjšinskega jezika na Tržaškem*. Doktorska disertacija. Mentorica Breda Pogorelec. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Komac, Nataša, 2002: *Na meji, med jeziki in kulturami: širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini*. Kanalska dolina: Slovensko kulturno društvo Planika.

Krevs, Urška, 1992/93: Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji. *Jezik in slovstvo* 38/6 (april 1993). 209–220.

Mezgec, Maja, 2004: Jezik v večjezičnih družinah. Pertot, Suzana (ur.): *Otroci in starši na poti do slovenščine*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.

Motik, Dragica in Žužej, Vera, 1992: Učni program za pouk maternega jezika in kulture s slovenskimi otroki v tujini. *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* 23/4 (1992). 11–14.

Motik, Dragica idr., 2001: *Slovenščina in slovenska kultura v zdomstvu: prizadevanje za ohranitev slovenskega jezika in kulture med Slovenci v tujini*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Pavšič, Maja, 2005: *Slovenščina in njeno poučevanje pri slovenskih zdomcih: Raziskava med učenci dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu*. Diplomsko delo. Mentor: Marko Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Pirih Svetina, Nataša, 2000: *Razvoj jezikovne zmožnosti pri usvajanju slovenščine kot drugega jezika*. Doktorska disertacija. Mentor: Marko Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Pirš, Tanja, 1993: Slovenski starši so tu zelo cenjeni. Klepet z Miro Turk. *Otrok in družina* 42/9. 12.

Pucelj, Janez, 1989: Kje si, domovina? *Prelomni časi: zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1988/89*. Ljubljana: Medškofijski odbor za študente. 214–249.

Skutnabb-Kangas, Tove, 1981: *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters Ltd. (Multilingual Matters 7).

Šabec, Nada, 1995: *Half pa pu, The Language of Slovene Americans*. Ljubljana: ŠKUC.

Šket, Janez in Turk, Ciril (ur.), 2000: *Slovenci na Württemberškem – nova domovina v cerkvi*. Ljubljana: Družina.

Škoberne, Ludvik, 1993: Slovenci na Nemškem. *Enciklopedija Slovenije*. 7. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga. 370–371.

Štumberger, Saška, 2005: *Slovenščina pri dvojezičnih Slovencih v Nemčiji. Magistrska naloga*. Mentorica: Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Tensundern, Božidar, 1973: *Vestfalski Slovenci: spomini dušnega pastirja za Slovence Božidarja Tensunderna*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Yamamoto, Masayo 2001: *Language use in interlingual families: A Japanese-English sociolinguistic study*. Clevedon: Multilingual Matters.